

IN MEMORIAM

doi: 10.15388/Baltistica.60.2.2592

JOCHEN DIETER RANGE
(1941-05-03 – 2025-06-21)

2025 metų birželio 21 dieną mus paliko Jochenas D. Rangė – žymus vokiečių baltistas, kurio gyvenimo vingiuose ir lūžiuose savitai atsispindi Vokietijos padalijimo bei susivienijimo istorija¹.

Jis gimė 1941 metų gegužės 3 dieną Berlyne, Šarlotenburgo dalyje. Šeima vėliau apsigyveno Potsdame, kuris po karo atsidūrė sovietų okupacinėje zonoje ir nuo 1949-ųjų įkurtojoje VDR. Prieš akis buvo tuomet dar atvira siena į Vakarų Berlyną, o Rangė augo VDR su visais jos suvaržymais, kol galiausiai 1959 metais šeima „persikėlė“ į Vakarų Berlyną. Pabėgimas paliko aitrių pėdsakų, juntamų šmaikščiuose profesoriaus pasakojimuose, kad jis galėjo pasiimti tik nedaug daiktų, tarp jų čekiškų „Koh-i-Noor“ pieštukų atsargą, leidusią ilgai juos naudoti.

¹ Dėkoju prof. Helmutui Schalleriui, prof. Christophui Kochui ir prof. Wolfgangui Hockui, mielai pasidalijusiems prisiminimais apie savo bendramokslį ir mokytoją, ir ypač dr. Evai Mahler, Rangės dukteriai, už informaciją ir dokumentus apie tėvo biografiją. Taip pat labai dėkoju dr. Birutei Kabašinskaitei už teksto vertimą į lietuvių kalbą.

Vakarų Berlyne Rangė eksternu baigė abiturą ir 1961 metais Laisvajame Berlyno universitete pradėjo slavistikos bei bendrosios kalbotyros studijas. Slavistikos kaip studijų krypties pasirinkimas neabejotinai susijęs su jo VDR praleistais metais, juk ten mokykloje anksti pramoko rusų kalbos. 1964 m. Rangė studijavo kalbas Sarajevo universitete, vėliau studijas tęsė Miuncheno Liudviko Maksimiliano universitete (LMU). Ten jo, kaip ir kartu studijavusio Helmuto Schallerio, mokytojai buvo žymūs vokiečių slavistai Erwinas Koschmiederis ir Aloisas Schmausas. 1969 m. jis įgijo slavistikos, serbų-kroatų filologijos ir kalbotyros magistro laipsnį.

Jocheno D. Rangės universitetinė karjera atrodė nulemta, kai tais pačiais metais ką tik paskirtojo LMU bendrosios kalbotyros ir indoeuropeistikos profesoriaus Meinrado Schellerio lingvistikos seminare jis ėmė dirbti specialiuoju mokslo asistentu (PVLV LMU SoSe 1970, 146). Šiuo laikotarpiu jis, regis, intensyviau studijavo lietuvių kalbą – ja domėtis turėjo paskatinti bendramokslis slavistas Christophas Kochas. Šiaip

ar taip, jis lankė lietuvių kalbos paskaitas ir, tikėtina, kitus baltistikos seminarus, vedamus Lucijos Baldauf (Jurgutytės), lietuvių kalbos ir kultūros lektorės LMU slavistikos institute. 1974 m. rudenį Rangė pagaliau išvyko į mokslinę stažuotę Vilniuje, kur, kaip pats mėgo pabrėžti, buvo pirmasis (Vakarų) Vokietijos mainų programos mokslininkas, gilinęs baltistikos žinias. Čia būnant bendravimo slenkščius pralaužti veikiausiai padėjo VDR praleista vaikystė ir jaunystė – jis pažino abi puses – ir greitai užmezgė ryšį su lietuvių kolegomis. Tuo metu Rangė susipažino su lietuvių kalbininkais Jonu Palioniu, Vytautu Ambrazu, Zigmū Zinkevičiumi ir kitais, taip pat ir su būsimuoju Lietuvos prezidentu Vytautu Landsbergiu.

1974–1975 m. viešną Vilniuje Jochenas D. Rangė siejo ir su viltimi Miuncheno Liudviko Maksimiliano universitete gauti nuolatinę mokslininko vietą, anksčiau žadėtą Meinardo Schellerio. Tačiau ši viltis subliūško, nes jam sugrįžus į Miuncheną Meinrado Schellerio jau nebebuvo – jis pasirinko Ciurichą dirbti bendrosios kalbotyros profesoriumi. Jochenui D. Rangei prasidėjo sunkūs laikai be akademinės veiklos – norėdamas išlaikyti savo išaugusią šeimą jis turėjo dirbti kelionių vadovu, dažniausiai – į Albaniją. Be to, jis ėmėsi vertimų iš lietuvių kalbos, taip pat ir liaudies pasakų (Range 1981).

Vilniuje įgytą patirtį Jochenas D. Rangė pirmąkart galėjo pritaikyti Berlyno Prūsijos kultūros paveldo valstybi-

nės bibliotekos projekte „Baltica“, kurio tikslas buvo sutvarkyti čia saugomas Viliaus Gaigalaičio bei Eduardo Hermanno bibliotekas (Range 1980). Dirbdamas Valstybinėje bibliotekoje 1980 m. jis susitiko Friedrichą Scholzą, slavų ir baltų filologijos profesorių iš Miunsterio universiteto (Range 2017, [IX]). Tai buvo labai svarbus ir Jono Bretkūno tyrimams itin naudingas susitikimas bei vaisingo bendradarbiavimo pradžia!

Friedrichas Scholzas atskleidė savo planus parengti visapusišką Bretkūno Biblijos publikaciją (faksimilę, kritinį leidimą bei komentarus) ir Rangė į juos įtraukė kaip Bretkūno Naujojo Testamento kritinio leidimo rengėją – Bretkūno Biblijos publikavimo svarbą dar Vilniuje Rangei buvo akcentavęs prof. Jonas Palionis. Kritinis leidimas pradėtas rengti nuo 1982-ųjų kaip Vokietijos mokslinių tyrimų bendrijos (DFG) projekto dalis.

Friedrichas Scholzas buvo ne tik viso projekto, bet ir tolesnės Rangės akademinės karjeros *spiritus movens*. Jis pasiūlė su Bretkūno Naujojo Testamento leidimu susijusius parengiamuosius tyrimus išplėsti iki disertacijos. 1987-aisiais Miunsterio Vestfalijos Vilhelmo universitete Rangė apgynė savo veikalą-disertaciją „Bretkūno tyrimų metmenys (Naujasis Testamentas)“ („Bausteine zur Bretkeforschung (Das Neue Testament)“) ir įgijo filosofijos daktaro laipsnį. Iš minėto veikalo išaugusi, tolesniu problemų lauku papildyta knyga *Bausteine zur Bretke-Forschung*, išleista

1992 m. (Range 1992), paklojo solidų metodologinį pagrindą pirmojo lietuviško Biblijos vertimo tyrimams ir tapo pavyzdžiu kitiems leidybos projektams.

1992 m. Miunsterio universitete Jochenas D. Rangė apgynė habilitacijos darbą „J. Bretkūno lietuviškojo Biblijos vertimo 7 tomo (Evangelijos ir Apaštalių darbai), Labguva, 1580, komentuotas leidimas“ („Kommentierte Edition des Bandes 7 der altlitauischen Bibelübersetzung (Evangelien und Apostelgeschichte) von Joh. Bretke, Labiau 1580“) ir universitetas *venia legendi* jam skyrė dėstyti baltų filologiją. Minėtais dviem darbais Rangė pelnė vieno iš geriausių Bretkūno žinovų vardą. Bretkūnas jį lydėjo visą gyvenimą.

Greta mokslinių Jono Bretkūno tyrimų Jochenui D. Rangei atsivėrė perspektyva dėstyti baltistiką Miuncheno universitete (LMU). 1980-ųjų pradžioje Lucia Baldauf išėjo į pensiją ir buvo numatyta panaikinti lietuvių kalbos lektoriaus pareigybę Slavistikos institute, vis dėlto ją pavyko išsaugoti sutarus perkelti į Bendrosios kalbotyros ir indoeuropeistikos institutą. Nuo 1983 m. Rangė, būdamas lektoriumi, kuravo baltologijos, taip buvo vadinamos baltistikos studijos Miunchene (PVLV LMU WS 1983/84, 392)², studijų programą, kurią, be kitų,

² Dėkoju studentei Luisai Müller, Berlyno Humboldtų universiteto istorinės-lyginamosios kalbotyros katedros pagalbininkei, už kruopščias biografijos duomenų paieškas.

baigė Wolfgangas Hockas, o seminarus lankė Anna Helene Feulner. Vėliau abu jie prisidėjo kuriant baltistikos studijas Berlyno Humboldtų universitete. Iš kitų jo studentų minėtini lingvistas Þórhallurasp Eyþórssonas, istorikė Isabel Röskau-Rydel bei hetitologė Paola Cotticelli Kurass, parašiusi ir keletą darbų apie lietuvių kalbą. Lietuvių kalbos entuziastus Rangė siekė suburti ne tik per paskaitas, bet ir įkurtoje baltistikos grupėje, kurios nariai susitikdavo ir bendraudavo tarpusavyje. Dar prieš Berlyno sienos griūtį jis organizavo savo studentams studijų keliones į Lietuvą. 1994 m. Rangė visiškai perėjo į Miuncheno universitetą (LMU) ir, kaip įprasta Vokietijoje, čia perkėlęs savo habilitacijos suteiktą teisę dėstyti baltologiją dirbo privatdocentu. Tačiau galimybės tapti šio universiteto profesoriumi nebuvo.

Po Vokietijos susivienijimo ir su tuo susijusių esminių pokyčių Rytų Vokietijos aukštojo mokslo sistemoje atsivėrė naujos perspektyvos baltistikos studijoms. Nuo 1991 m. Greifsvaldo Ernsto Morico Arndto universitete (EMAU) įsteigta baltistikos studijų programa, o 1993-iaisiais buvo įkurtas Baltistikos institutas. 1997 m. žiemos semestrą Rangės akademinė karjera, nors ir užtrukusi, pasiekė aukščiausią pakopą – jis perėmęs prof. dr. Rainerio Eckerto vietą tapo EMAU baltų filologijos profesoriumi.

Tą gana trumpą laikotarpį, kurį dirbo Greifsvaldo Ernsto Morico Arndto universiteto profesoriumi ir Baltistikos instituto direktoriumi, – iki išėjimo į pen-

siją 2006 m. buvo likę devyneri metai – jis intensyviai išnaudojo tarsi norėdamas kompensuoti prarastą laiką.

Su Jochenu D. Range artimiau susipažinau 1996 m. pavasarį, kai jo kvietimu praleidau dvi intensyvias dienas Miunchene. Tai turėjo būti pasikeitimas nuomonėmis apie mano beveik baigtą disertaciją, nes Rangė buvo numatytas jos išoriniu vertintoju. Tik vėliau supratau, kad iš tikrųjų tai buvo prisistatymo pokalbis. Iš karto po disertacijos gynimo, kurią Rangė, itin kritiškas žmogus, mano nuostabai įvertino labai teigiamai, 1997 m. vasarą gavau pasiūlymą tapti jo moksline asistente EMAU. Taigi pirmus dvejus profesoriaus darbo metus galėjau dirbti kartu su juo. Po to, 1999 m. pabaigoje, gimus antram vaikui, palikau Greifsvaldą gerai pasirengusi vėlesnio profesinio gyvenimo iššūkiams.

Jochenas D. Rangė buvo visapusiškas vizionierius, plataus akiračio mokslininkas, kuris mokėjo savo interesams apgalvotai palenkti politikus. Taip jam pavyko baltistikai, kuri kaip nedidelė programa su negausiu būriu studentų niekada nebūtų tapusi reikšminga, vis dėlto suteikti nemažą svorį ir pripažinimą EMAU³.

Jau jo inauguracinė paskaita 1998 m. balandžio mėn., kurią jis sumaniai įliejo į simpoziumą „Baltijos šalys '98. Politika – ekonomika – kultūra“ su dalyvau-

jančiais aukšto rango politikos, diplomatinės ir mokslo atstovais iš Vokietijos, Lietuvos, Latvijos ir Estijos, buvo skambus akademinis akordas. Vėlesnė kulminacija buvo Latvijos Respublikos prezidentės prof. Vairo Vīķes-Freibergos apsilankymas – 2003-ųjų pavasarį savo valstybinio vizito metu ji skyrė laiko Baltistikos institutui.

Jochenas D. Rangė suteikė savo darbuotojams galimybę įgyvendinti pačių sumanytus projektus ir juos rėmė. Mano idėja surengti vasaros mokyklą baltistikos temomis, kilusi iš poreikio tobulėti profesinėje srityje, iš karto sulaukė jo pritarimo. Taip buvo įkurta „Philologia Baltica“ – vasaros mokykla, skirta jauniems baltistikos specialistams iš Vokietijos, Lietuvos ir Latvijos. Per savo darbo Greifsvalde laikotarpį pavyko surengti dvi tokias vasaros mokyklas, ir džiaugiuosi, kad tai tapo tradicija – vėliau vasaros mokyklos buvo organizuotos dar septynis kartus.

Rangei buvo labai svarbu auginti baltistikos pamainą bei skatinti mainus su lietuvių ir latvių kolegomis. Jis naudojo si visomis pasitaikiusiomis galimybėmis į EMAU kviesti svečius, todėl jo kadencijos metu Greifsvaldas buvo tapęs baltistikos meka. Mano pirmosios pažintys su gausybe lietuvių draugų, kolegų ir kolegų, įvyko būtent čia – mano neilgo darbavimosi Greifsvalde metu.

Dirbant Greifsvaldo universitete Jono Bretkūno veikalas Rangei buvo ne vien mokslinių interesų objektas. Jam buvo ypač svarbu viešai paminėti 400-ąsias

³ Apie tai iškalbingai liudija jo 65-ojo gimtadienio proga išleistos knygos sveikinimo žodžiai (Kessler, Schiller 2006, 17–31).

lietuviškojo Biblijos vertimo metines. Šį jubiliejų Rangė pažymėjo daugybe renginių ir iniciatyvų. Jis buvo pagrindinis parodos „Lietuviškai Biblijai – 400 metų. Biblijos vertėjas Jonas Bretkūnas“ Vilniaus taikomosios dailės muziejuje iniciatorius – joje pirmą kartą Lietuvoje buvo eksponuoti Bretkūno rankraščių originalai.

Greifsvalde Rangė galutinai įsigyveno. Su savo antrąja žmona, lietuvių aktorė Idalią Adele Kriškionaitę-Rangę, jis įsikūrė Uzedomo saloje, netoli Achterwaserio lagūnos, kur galėjo visiškai atsiduoti savo aistrai – plaukiojimui po jūrą. Baigęs darbą universitete, jis gyveno atsiskyręs ir retai aktyviai dalyvavo akademiniam gyvenime. Tačiau nuolat rūpinosi komentuoto Bretkūno Biblijos 7 tomo leidimo, savo habilitacijos darbu, publikavimu, kuris galiausiai realizuotas 2017 m. padedant įpėdiniui prof. Stephanui Kessleriui ir dr. Anastasijai Kostiučenko.

Jocheno D. Rangės indėlis į baltistikos plėtrą Vokietijoje ir jos puoselėjimą neįkainojamas. Jo tarpininkavimo dėka buvo išsaugota Baltistikos katedra ir pačios baltistikos studijos Greifsvaldo universitete. Jo veikla, pastangos ugdyti naują Vokietijos baltistų kartą matyti ir Berlyno Humboldtų universitete – čia baltistiką plėtojame mes, Jocheno D. Rangės mokiniai, – Wolfgangas Hockas, Anna Helene Feulner ir aš. Žvelgiant į Jocheno D. Rangės nuveiktus darbus Bretkūno lūpomis verta tarti: „Tawa łzodis ira mana koių liktarnas, łzibnicze Ir łzwake ant kelio mana“.

JOCHENO D. RANGĖS BIBLIOGRAFIJOS PAPILDYMAI⁴

37. „Zur Übersetzungsstrategie des Johannes Bretke“. In: Symanzik, Bernhard (Hrsg.): *Studia philologica Slavica 2: Festschrift für Gerhard Birkfellner zum 65. Geburtstag gewidmet von Freunden, Kollegen und Schülern*. Berlin: LIT-Verlag 2006, 65–574.

38. „Zur synchronen Interpretation flexionsmorphologischer Varianz in den Evangelien und der Apostelgeschichte der altlitauischen Bibelübersetzung 1579–1580 von Johannes Bretke“. In: Fix, Hans (Hrsg.): *Beiträge zur Morphologie: Germanisch, Baltisch, Ostseefinnisch*. Herausgegeben von Hans Fix (NOWELE Supplement Series 23) 2007, 395–401.

39. „Die Litauische Literarische Gesellschaft Tilsit“. *Zeitschrift für die Geschichte und Altertumskunde Ermlands*, 52(2007), 95–107.

40. *BIBLIA, tatau ełti Wiłsas Schwentas Rafsčtas, Lietuwifchkai pergulditas per Janą Brekuną Lietuwos pleboną Karaliacziuię 1590. DIE BIBEL das ist die ganze Heilige Schrift Litauisch übersetzt von Johann Bretke, Litauischer Pastor zu Königsberg 1590: Textedition des Bandes 7 der Handschrift: Das Neue Testament,*

⁴ Išsami Jocheno D. Rangės bibliografija (iki 2005 m.) yra jau paskelbta, žr. Kessler, Schiller 2006, 11–13. Čia pateikiami jo bibliografijos papildymai – darbai, paskelbti po 2005 m. Veikalai aprašyti pagal Kessler, Schiller 2006 bibliografijos nuostatas.

Evangelien und Apostelgeschichte Labiau 1580, bearbeitet von Jochen D. Range, für den Druck eingerichtet von Stephan Kessler. (Biblia Slavica. Serie VI: Supplementum: Biblia Lithuanica, Band 2.7). Paderborn: Ferdinand Schöningh, 2017.

LITERATŪRA

Kessler, Stephan, Christiane Schiller (Hrsg.) 2006, *Navicula litterarum Balticarum für Jochen D. Range*, Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.

PVLV LMU SoSe 1970 – Ludwig-Maximilians-Universität: Personen- und Vorlesungsverzeichnis für das Sommersemester 1970, München: Verlag Uni-Druck, 1970.

PVLV LMU WS 1983/84 – Ludwig-Maximilians-Universität: Personen- und Vorlesungsverzeichnis für das Wintersemester 1983/84, München: Verlag Uni-Druck, 1983.

Range, Jochen D. (Bearb.) 1980, *Baltica: Depositum Vilius Gaigalaitis. Aus der Bibliothek Eduard Hermann*, Berlin: Staatsbibliothek Preussischer Kulturbesitz, Osteuropa-Abt.

Range, Jochen D. (Übers.) 1981, *Litauische Volksmärchen. Märchen der Weltliteratur*, Düsseldorf: Diederichs.

Range, Jochen D. (Bearb.) 1992, *Biblia Slavica 6. Supplementum: Biblia Lithuanica 3.1: Bausteine zur Bretke-Forschung. Kommentarband zur Bretke-Edition (NT)*, Paderborn: Ferdinand Schöningh.

Range, Jochen D. (Bearb.), Stephan Kessler (Hrsg.) 2017, *Biblia Slavica 6. Supplementum: Biblia Lithuanica 2.7: BIBLIA, tatau efi Wijsas Schwentas Raščtas, Lietuwifchkai pergulditas per Janą Brekuną Lietuwos pleboną Karaliacziuię 1590. DIE BIBEL das ist die ganze Heilige Schrift Litauisch übersetzt von Johann Bretke, Litauischer Pastor zu Königsberg 1590. Textedition des Bandes 7 der Handschrift: Das Neue Testament, Evangelien und Apostelgeschichte Labiau 1580*, Paderborn: Ferdinand Schöningh.

Christiane SCHILLER

[christiane.schiller@staff.hu-berlin.de]

(Vertė Birutė Kabašinskaitė)